

SVETCI ZAŠTITNICI PROTIV EPIDEMIJA KUGE – ANALIZA PRIMJERA IZ SAKRALNIH BAŠTINA RIJEKE I OSIJEKA

PROTECTOR SAINTS AGAINST PLAGUE EPIDEMICS – ANALYSIS OF THE EXAMPLES FROM THE SACRAL PATRIMONIES OF THE CITES OF RIJEKA AND OSIJEK

Bruno Atalić*

SAŽETAK

Epidemije kuge su u kolektivnoj svijesti do današnjih dana ostale zapamćene kao najsmrtonosnije. Zbog toga ne iznenađuje što tijekom povijesti odgovori na njih nisu bili samo medicinske već i religijske prirode. U ovoj se studiji nastoje iščitati kroz kultove svetaca zaštitnika protiv epidemija kuge koji su se razvili u dva hrvatska grada komparabilne veličine, Rijeci i Osijeku, ali dijametralno suprotnih zemljopisnih položaja te u skladu s time i prilično različitih povijesnih razvoja. S jedne strane, nastojat će se prikazati što iscrpniji pregled razvoja kultova različitih svetaca prisutnih u tim gradovima. S druge strane, na temelju njihovih prikaza u sakralnim baštinama tih gradova nastojat će se rasvijetliti širi kontekst vremena i prostora u kojima su se razvijali. Pritom će osobita pozornost biti posvećena njihovim medicinskim konotacijama.

Ključne riječi: Rijeka; Osijek; epidemije kuge; Hrvatska; Habsburška Monarhija; svetcima zaštitnici

* Adresa za dopisivanje: Bruno Atalić, Klinički zavod za radiologiju, Klinički bolnički centar Rijeka, Krešimirova 42, HR - 51000 Rijeka. E-pošta: bruno.atalic@cantab.net.

UVODNE NAPOMENE O RAZLOZIMA ODABIRA RIJEKE I OSIJEKA

Tijekom medicinske i opće povijesti epidemije kuge odnijele su najveći broj ljudskih života. Dovoljno je samo spomenuti *crnu smrt* koja je između 1347. i 1351., prema procjenama, budući da nije bilo službenih registara umrlih, odnijela između 75 i 200 milijuna ljudskih života, odnosno između 30 i 60 posto stanovništva Europe. S obzirom na to da tadašnja medicina nije bila dorasla epidemiji tolikih razmjera, ne iznenađuje porast religioznosti jer se ljudi u potrazi za spasom od smrti okreću kršćanstvu kao izvoru nade u vječni život. U skladu s time, 1350. se događa viđenje neimenovanoga dominikanca u Würzburgu u Njemačkoj kako smrt izvodi neispovjedene iz zajedničkih grobnica koje postaje motiv *plesova smrti* u kojima kosturi koji predstavljaju smrt između sebe vode najrazličitije pripadnike srednjovjekovnoga društva od prosjaka i putnika preko liječnika i svećenika do careva i papa. Najpoznatiji prikaz s naših prostora svakako je *danse macabre* Vincenta iz Kastva, naslikan 1475. u crkvi svete Marije na Škrilinama kod Berma, u hrvatskome dijelu, te Ivana iz Kastva, naslikan 1490. u crkvi Presvetoga Trojstva u Hrastovlju, u slovenskome dijelu istarskoga poluotoka.^{1,2}

Epidemije kuge nisu zaobišle ni hrvatske prostore. Najtrajnije svjedočanstvo njihove prisutnosti upravo su zavjetne crkve podignute u čast svetcima zaštitnicima od epidemija kuge. Radi njihovih što reprezentativnijeg prikaza odabrana su dva hrvatska grada komparabilne veličine, Rijeka i Osijek, ali dijametralno suprotnih zemljopisnih položaja na jugozapadu, odnosno sjeveroistoku Hrvatske. S jedne strane bilo je za očekivati da će njihova podjednaka veličina i gospodarska razvijenost rezultirati pojavnošću jednakovrijednih spomenika sakralne baštine, a s druge je zbog njihove različite lokacije i povijesnog razvoja bilo za očekivati da će se u njima razviti različiti kultovi svetaca zaštitnika protiv epidemija kuge, kojima su podizani navedeni spomenici. Zbog toga će biti sažeto prikazan povijesni razvoj svakoga odabrana grada zasebno, s naglaskom na epidemije kuge koje su ga zadesile te postojeće zdravstvene ustanove koje su djelovale u promatranom razdoblju kako bi se rasvijetlile okolnosti podizanja spomenika pojedinim svetcima zaštitnicima protiv epidemija kuge.

¹ Muzur, Amir; Škrobonja, Ante (2008). Kuga, kolera i kult svetog Roka u Istri – paralele, u: Škrobonja, Ante i sur., ur., *Medicina svuda oko nas*. Digital point tiskara. Rijeka, 37-50.

² Škrobonja, Ante (2000). Istarske freske s motivom Plesa mrtvacu kao antropološki i povijesno-medicinski izazov, u: Škrobonja, Ante, *Medicina zavičaja*. Rijeka. EDT, 15-24.

RIJEKA – KONTINUITET POVIJESNOGA I MEDICINSKOGA RAZVOJA

U razdoblju od 13. do 15. stoljeća Rijeka je bila utvrđeni grad s oko 2000 stanovnika pretežno hrvatskoga podrijetla. Tome u prilog govori podatak o preferenciji stanovništva prema glagoljaškom bogoslužju. Glavne su ulice grad dijelile na četiri kontrade nazvane po crkvama posvećenima njihovim svetcima zaštitnicima: svete Marije, svete Barbare, svetog Jeronima i svetog Vida. Gradski statut određivao je da ulice trebaju biti čišćene u proljeće i ljetu svake subote, a u jesen i zimu barem svake treće subote. Treba istaknuti da u promatranom razdoblju nije bilo plana ni propisa o izgradnji novih i rekonstrukciji starih kuća, što je rezultiralo prenatrpanošću gradske jezgre i pogodovalo izbijanju epidemija zaraznih bolesti.³

U 15. stoljeću u Rijeku dolaze prvi barbiri i kirurzi, a u 16. stoljeću i prvi liječnici. Tako se 13. svibnja 1437. kao prvi barbir spominje Zagrepčanin Henrik pok. Matije. Malo poslije, 23. kolovoza, spominje se barbir Pavao Vidotić. Iz sačuvanih ugovora može se iščitati da on 28. lipnja 1440. za šest dukata Martinu pok. Krizmana liječi dvije rane na glavi, a 27. listopada 1458. za šest dukata Martinu iz Ljubljane liječi tešku ranu na glavi. Posljednji zapis svjedoči o njegovu ugledu jer je bolesnik doputovao čak iz Ljubljane kako bi potražio njegovu pomoću unatoč postojanju barbira i u njegovu gradu. Treba istaknuti i da su barbirove cijene bile iste i za domaće i za strane bolesnike.⁴

Barbiri se nisu bavili samo liječenjem rana već i pripravom lijekova, što je nadilazilo njihove ovlasti. Tako je barbir Just Vidotić 1441. otvorio butigu na gradskome trgu, koja je služila i kao ljekarna.⁵ Otvorio ju je na mjestu već otprije postojeće ljekarne koju je 1440. u najam uzeo Venecijanac Antonio Pertussan, a kojega gradski notar Antonio de Renno de Mutti spominje već 24. lipnja 1437. u svojemu ljetopisu *Liber civilium sive notificationum de Antonio de Renno de Mutina, 1436–1465*, što je najstariji sačuvani spomen na djelovanje školovanoga ljekarnika u Rijeci. U istome razdoblju pristižu i prvi kirurzi pa tako mletački kirurg Jakob pok. Jurja 23. kolovoza 1440. za 16 dukata liječi otvorenu ranu, pri čemu je vjerojatno bila riječ o ulkusu ili osteomijelitisu, a venecijanski magistar Toma pok. Ivana nakon ugovora od 12. studenoga 1443. dolazi u Rijeku 23. veljače 1444. te za plaću od stotinu libara godišnje

³ Škrobonja, Ante (2000). Higijenske i javnozdravstvene prilike u srednjovjekovnoj Rijeci, u: Škrobonja, Ante, *Medicina zavičaja*. EDT. Rijeka, 53-64.

⁴ Škrobonja, Ante (2000), Prvi barbiri, kirurzi i liječnici u Rijeci, u: Škrobonja, Ante, *Medicina zavičaja*. EDT. Rijeka, 72.

⁵ Isto, 71.

liječi domaće i strane ranjenike.⁶ Posljednji dolaze liječnici. Juraj Kobler kao prvoga navodi Antonija Senata iz Ancone koji djeluje kao gradski fizik od 1529. do 1531., slijede Francesco Luciniani 1544., Leonardo Ventust 1571., Camilo Flaccio 1575., Francesco Licinero 1581., Francesco Gandino 1593. i na-
posljatku Feltreo del Pozzo.⁷

Tijekom 15. stoljeća u Rijeci se osniva i prva bolnica. Prema Kobleru, osnovana je 1440. u Kontradi pokraj crkve svetog Sebastijana, ali izvor na koji se poziva danas se više ne može pronaći. Jednako tako, Grmek iz neutvrđenoga izvora navodi da se 1441. spominje hospital Svetog Duha, što će vjerojatno odgovarati istoimenom hospitalu podignutom uza zbornu crkvu Uznesenja Marijina, ali o kojemu prvi podatci postoje tek poslije.⁸ Zbog toga se kao relevantan podatak za njezino osnivanje uzima spominjanje hospotala 1454. u već navedenome de Rennovu ljetopisu. Godine 1567. Rijeku posjećuje austrijski nadvojvoda Karlo Habsburg koji će 26. ožujka 1573. gradu darovati povlasticu ubiranja daće na vino i ulje u korist bolnice, a iste godine bolnici daruje i crkvu u Škurinjskoj Drazi s pripadajućim posjedom.⁹ Godine 1530., uz suglasnost kralja Ferdinanda Habsburškoga, donijet je Statut grada Rijeke koji vremenski slijedi Vinodolski zakonik iz 1288. i prethodi Trsatskom statutu iz 1640., a sva se tri odnose na prostor današnjega grada Rijeke. Vezano za bolnicu, riječki statut određuje da se pri kontoliranju kakvoće pekarskih proizvoda kruh manje težine i slabije kakvoće zaplijeni i polovica dodijeli hospitalu Svete Marije.¹⁰ Odluka 10. iz Treće knjige određuje da je svaki ranarnik, domaći ili stranac, dužan pod prijetnjom kazne od 10 libara prijaviti kaznenome sudu ranjenika, ranu i počinitelja. Statut također unaprjeđuje higijenske prilike jer određuje 40 soldina kazne za bacanje smeća i onečišćene vode kroz prozore na ulicu, 20 soldina kazne za neodnošenje smeća na morsku obalu ili bacanje izvan mosta, što trebaju kontrolirati za to određeni gradski službenici koji su dužni obilaziti grad po svojim četvrtima, 20 soldina kazne za pranje rublja i drugih predmeta uz gradske bunare, 20 soldina kazne za držanje svinja te zabranjuje držanje kože na gradskom trgu i javnim cestama kožarima i postolarima, određuje čuvanje javne čistoće, regulira

⁶ Isto, 73.

⁷ Isto, 76.

⁸ Grmek, Mirko D. (1958). Bolnica, u: *Medicinska enciklopedija*, sv. 2: Zagreb: JLZ, 212-222.

⁹ Škrobonja, Ante (2000). Najstarije zdravstvene ustanove u kvarnerskim gradovima, u: Škrobonja, Ante, *Medicina zavičaja*. EDT. Rijeka, 39-40.

¹⁰ Škrobonja, Ante (2000). Odjeci ekološke svijesti u statutima srednjovjekovnih kvarnerskih i dalmatinskih gradova od 13. do 17. stoljeća, u: Škrobonja, Ante, *Medicina zavičaja*. EDT. Rijeka, 48.

prodaju prehrambenih artikala, bavi se položajem žena, kao i zabranom čaranja i pravljena otrovnih napitaka.¹¹

Epidemije kuge javljaju se u Rijeci 1291. te tijekom *crne smrti* 1347 – 1353. godine. Ako je suditi prema prije navedenom de Rennovu ljetopisu, tijekom 15. stoljeća u Rijeci nema epidemija kuge, ali se to ne može reći i za susjedne krajeve jer su tri epidemije zabilježene na Pagu, osam na Rabu te čak devet u Istri. Možda se objašnjenje može pronaći u odluci riječkoga gradskog vijeća koje 10. studenoga 1448. određuje kaznu od 50 libara svakome tko prekrši zabranu ulaska u grad došljacima iz krajeva pogođenih kugom. U 16. stoljeću epidemije kuge nastavljaju pustošiti susjedne krajeve pa ih je tako sedam zabilježeno u Istri, a na Rabu u šest mjeseci 1562. umire tri četvrtine stanovništva. Nakon dva i pol stoljeća mira kuga ponovno stiže u Rijeku 1599. godine. Koblerova kompilacija zapisnika Gradskoga protokola, sjećanja trsatskoga gvardijana Petra Glavinica i opisa Clarusa Pasconija navode da je u lipnju te godine kao prva žrtva umro jedan ličilac. Unatoč trudu gradskoga suca Gašpara Knežića da spriječi daljnje širenje bolesti, zbog propusta neimenovanoga liječnika koji je obavio mrtvozorni pregled ličioca, 15. lipnja je buknuła epidemija kuge koja je u tri mjeseca odnijela 300 života, odnosno 13 posto stanovništva. Na temelju odluke Gradskoga vijeća od 11. srpnja o dodjeli besplatnoga kruha, može se zaključiti da su se bolesnici smještali kraj crkve svetog Nikole u Ričicama. Unatoč svemu nije osnovan lazaret, što se moglo i očekivati, već se otvara tek 1722. u današnjoj Krešimirovoj ulici. Kao trajni spomen na tu epidemiju kuge do današnjih dana ostaje hodočašće na Trsat za blagdan Snježne Gospe 5. kolovoza, koje je ustanovljeno kao zamjena za nikad ispunjeni zavjet Gradskoga vijeća od 11. srpnja o izgradnji crkve u slavu Blažene Djevice Marije i svetog Roka, koja započinje 20. studenoga i nikada ne završava.¹²

Na sreću, to se nije dogodilo i s drugim zavjetnim crkvama te je nakon epidemije kuge 1291. izgrađena do danas sačuvana crkva posvećena svetome Fabijanu (oko 200. – 250.; spomendan 20. siječnja) kojega se zbog njegova položaja obično prikazuje s papinskom tijarom, te svetome Sebastijanu (treće stoljeće; spomendan 20. siječnja)¹³ kojega se obično prikazuje kao mladića izbodena strijelama koje su percipirane kao simboli Božjega gnjeva na grješno

¹¹ Škrobonja, Ante (2000). Higijenske i javnozdravstvene prilike u srednjovjekovnoj Rijeci, u: Škrobonja, Ante, *Medicina zavičaja*. EDT Rijeka, 56-61.

¹² Škrobonja, Ante (2000). Epidemije u Rijeci i Hrvatskom Primorju u 15. i 16. stoljeću, u: Škrobonja, Ante, *Medicina zavičaja*. EDT. Rijeka, 79-84.

¹³ Škrobonja, Ante (2004). Sveti Sebastijan, u: Škrobonja, Ante, *Sveti od zdravlja*. Kršćanska sadašnjost. Zagreb, 171-172.

čovječanstvo zbog toga kažnjeno epidemijama kuge.¹⁴ Izgrađena je u zapadnome dijelu Staroga grada u jednoj od uskih ulica, takozvanih kala, koje su se organski razvile u srednjem vijeku na ruševinama rimskoga kastruma *Tarsatice* koji je bio dio obrambenoga sustava nazvanoga Liburnijski limes. Po njoj je naknadno i nazvana istoimena kontrada svetog Sebastijana. Izvorna manja crkva srušena je u 16. stoljeću da bi na njezinu mjestu bila sagrađena sadašnja veća crkva, o čemu svjedoči nad ulaznim vratima uklesan memorijalni natpis iz kojega se iščitava da je u doba gastalda, odnosno člana bratovštine svetog Sebastijana Ivana Dotića crkva sagrađena 1562. “u slavu Boga i božanskoga Sebastijana’ (*ad laudem Dei divique Sebastiani fraternitas fieri fecit tempore Joannis Dotich Castaldi 1562*). Gastaldi svetog Sebastijana bili su ugledni riječki patriciji iz obitelji Franković, Gladić i Stemberger, koji su i pokapani u toj crkvi. Iako je bilo nekoliko pokušaja da se crkva sruši, to se nije dogodilo jer su uz nju bile vezane tradicionalne svečanosti i procesije. Obnovljena je 1885. prema projektu Giovannija Paulinicha, kada je dobila današnji izgled (slika 1.). Godine 1986. uređena je i prebojena.¹⁵ Dana 3. lipnja 2007., na blagdan svetih Konstantina i Jelene, crkva je dana na korištenje Makedonskoj pravoslavnoj crkvi.¹⁶

Slika 1: Crkva svetih Fabijana i Sebastijana u Rijeci

Figure 1: Church of St. Fabian and St. Sebastian in Rijeka

Sljedeća je po redu nakon epidemije kuge 1599. izgrađena crkva posvećena svetome Roku (1295. – 1327. ili 1347. – 1379.; spomendan 16. kolovoza) kojega se obično prikazuje kao starca s čirom na nozi što podsjeća na bubus tipičan za pandemiju *crne smrti* koja se, ovisno o datiranju njegova života, pojavila

¹⁴ Škrobonja, Ante; Ivinić-Kurtović, Marija (2008). Prilog antropološkoj obradi relikvija sv. Sebastijana i sv. Barbare u crkvi svetog Blaža u Vodnjanu, u: Škrobonja, Ante i sur., ur., *Medicina svuda oko nas*. Digital point tiskara. Rijeka, 63-65.

¹⁵ Matejčić, Radmila (2007). Zavjetna kapela svetog Sebastijana na Kontradi, u: Matejčić, Radmila, *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*. Adamić. Rijeka, 100-103.

¹⁶ *Pravoslavna liturgija u katoličkoj crkvi*. Članak preuzet iz *Novog lista* od 4. lipnja 2017.

tijekom ili nedugo nakon njegove smrti.¹⁷ Izgrađena je između 1599. i 1613. u istočnom dijelu Staroga grada, u neposrednoj blizini Kosog tornja. Crkva je često mijenjala vlasnike. Gradsko vijeće ju 2. listopada 1627. ustupa isusovcima koji o njoj skrbe do 21. listopada 1635., kada dobivaju staru crkvu svetog Vida, te ponovno između 19. travnja 1638. i 15. lipnja 1659. kada je u njoj tijekom izgradnje nove crkve svetoga Vida bilo smješteno Čudotvorno raspelo. Godine 1668. predana je na korištenje časnim sestrama benediktinkama.¹⁸ Nakon što je stradala u potresu 1750., barokizirana je 1754. prema projektu Giovannija Antonija de Vernede. Zvonik je bio izgrađen 1743., a obnovljen 1762. godine. U crkvi se uz oltar njezina zaštitnika svetog Roka nalazio i oltar svetog Josipa, uz koji je bila osnovana Bratovština svetog Josipa za sretnu smrt. Tijekom obnove Zborne crkve Uznesenja Marijina od 1716. do 1726. bila je središte riječke župe. Kada su se 1914. časne sestre benediktinke preselile na Podmurvice, crkva je napuštena i srušena te su od nje ostale samo fotografije.¹⁹

Posljednja u nizu je današnja katedrala svetog Vida. Kao što je već na-

vedeno, izgradili su je isusovci između 15. lipnja 1638. kada je započeta izgradnja i 1727. kada su prema projektu Bernardina Martinuzzija, nadahnutim venecijanskom crkvom Santa Maria della Salute, završeni oratorij i kupola te zvonik. Građena je sredstvima legata grofice Ursule Thanhausen i prihodima Kastavske gospoštije (slika 2.). Na središnjem oltaru koji je 1711. izradio kipar Pasquale Lazzarini nalazi se Čudotvorno raspelo s kipovima svetog Vida i svetog Modesta. Budući da su je gradili isusovci, ne iznenađuje što je jedan od najraskošnijih oltara koji je 1736. izgradio Antonio Michelazzi posvećen njihovom svetcu utemeljitelju, svetom Ignaciju

Slika 2: Katedrala svetog Vida u Rijeci
Figure 2: St. Vitus Cathedral in Rijeka

¹⁷ Škrobonja, Ante (2004). Sveti Rok, u: Škrobonja, Ante, *Sveti od zdravlja*. Kršćanska sadašnjost. Zagreb, 166-169.

¹⁸ Matejčić, Radmila (2007). Crkva svetoga Roka, u: Matejčić, Radmila, *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*. Adamić. Rijeka, 439.

¹⁹ Matejčić, Radmila (1982). Barok u Istri i Hrvatskom primorju, u: Matejčić R. i sur., *Barok u Hrvatskoj*. Odjel za povijest umjetnosti centra za povijesne znanosti. Zagreb, 385-650

Slika 3: Oltar svetog Ignacija Loyole u riječkoj katedrali svetog Vida

Figure 3: Altar of St. Ignatius Loyola in St. Vitus Cathedral, Rijeka

Slika 4: Oltar svetog Franje Ksaverskoga u riječkoj katedrali svetog Vida

Figure 4: Altar of St. Francis Xavier in St. Vitus Cathedral, Rijeka

Loyolskome (1491. – 1556.; spomendan 31. srpnja) zbog toga prikazanome kako drži knjigu s isusovačkim geslom “Sve na veću slavu Božju” (*Omnia ad maiorem Dei gloriam*) (slika 3.).²⁰ Iako njezina izgradnja nije kao kod prethodne dvije crkve bila potaknuta epidemijom kuge, značajno mjesto u njoj dobio je i oltar posvećen svetome Franji Ksaverskome (1506. – 1552.; spomendan 3. prosinca) koji u ruci drži križ kao podsjetnik na svoju misionarsku aktivnost u Aziji, a koji je 1725. također izgradio Pasquale Lazzarini (slika 4.).²¹ Tijekom boravka u tadašnjoj portugalskoj koloniji Goi u današnjoj Indiji, imao je prigodu pomagati oboljelima od kuge, što ga uz dva prethodno navedena svetca, starovjekovnoga svetog Sebastijana i srednjovjekovnoga svetog Roka, čini

²⁰ Matejčić, Radmila (1994). *Crkva svetog Vida*. Izdavački centar Rijeka. Rijeka, 16.

²¹ Škrobonja, Ante (2004). Sveti Franjo Ksaverski, u: Škrobonja, Ante, *Sveti od zdravlja*. Kršćanska sadašnjost. Zagreb, 74-75.

jednim od svetaca zaštitnika protiv epidemija kuge. Njegovoj popularnosti pridonijela je i čudotvorna neraspadljivost njegova tijela, što ga je činilo idealnim kandidatom za borbu protiv protestantske reformacije, to više što se prema predaji tijelo njegova suvremenika i njemačkog reformatora Martina Luthera (1483. – 1546.) počelo raspadati već na dan smrti, što su isusovci iskoristili kao jedno od glavnih oruđa katoličke obnove, čiji su bili glavni propONENTI.²² Isusovci su tako istodobno sa širenjem njegova kulta svetca zaštitnika protiv kuge, promovirali i rekatolicizaciju, ali i popularnost vlastitoga reda. U Rijeci su tako uz kultove svetog Vida i Čudotvornoga raspela, u želji za što većim promicanjem njegova kulta, 1701. ishodovali od Gradskoga vijeća da ga se, uz svetog Vida, proglasi suzaštitnikom Rijeke, što ipak naposljetku nije zaživjelo u pobožnosti stanovništva.²³

IZOSTANAK KULTA SVETOG KARLA BOROMEJSKOGA

Zanimljivo je da u Rijeci, unatoč epidemijama kuge, nije došlo do razvoja kulta svetog Karla Boromejskoga (1538. – 1584.; spomendan 4. studenoga) koji je kao nadbiskup bio aktivan u pružanju pomoći tijekom epidemije kuge u Milanu 1576., a obično se prikazuje u baroknome svećeničkom ruhu. Rimsko-njemački car Karlo VI. Habsburg ga je zbog zavjeta koji mu je položio tijekom epidemije kuge u Beču 1713. proglasio službenim zaštitnikom protiv epidemija kuge za zemlje tadašnje Habsburške Monarhije te je njemu na čast kao ispunjenje zavjeta u Beču između 1716. i 1737. podignuo velebnu *Karlskirche* (slika 5.), vrhunac austrijskoga baroka. Treba istaknuti da je Rijeka 1466. dobrovoljno pristupila pod vlast rimsko-njemačkoga cara Friedricha III. Habsburga, 1567. u gradu je, kao što je prije navedeno, boravio austrijski nadvojvoda Karlo Habsburg, a 1719. proglašena je slobodnom lukom pod izravnom carskom vlašću. Zbog svega toga očekivalo bi se da je u

Slika 5: Crkva svetog Karla Boromejskoga (Karlskirche) u Beču

Figure 5: Church of St. Charles Borromeo (Karlskirche) in Vienna

²² Wright, Jonathan (2006). *Isusovci – mitovi, misije, povijest*. Naklada Ljevak. Zagreb, 36.

²³ Matejčić, R. (1994), 51.

grad, zajedno s drugim uljodbama koje su uvedene izravno iz Beča, pristigao i kult navedenoga svetca pa iznenađuje zašto do toga nije došlo. To više što ga se zajedno sa svetim Franjom Ksaverskim te utemeljiteljem oratorijanaca svetim Filipom Nerijem (1515. – 1595.; spomendan 26. svibnja) smatra jednim od trojice najvažnijih nositelja katoličke obnove koju su Habsburgovci energično promovirali u zemljama pod svojom vlašću. Odgovor na to najvjerojatnije leži u prije iznesenome utjecaju isusovaca koji su na sve načine promovirali kult svojega isusovačkog svetca Franje Ksaverskoga pa mu očigledno nisu željeli raditi svojevrsnu konkurenciju u, po svojim atributima, sličnome svetom Karlu Boromejskome koji je također bio svetac zaštitnik protiv epidemija kuge te nositelj katoličke obnove.²⁴ Alternativni uzrok mogao bi biti i razmjerno periferan položaj Rijeke u odnosu na Beč kao metropolu, što je svakako otežavalo prijenos ideja iz jednoga u drugi grad, ali imajući na umu iznesene veze među gradom Rijeke i dinastije Habsburg, to se ne čini pretjerano vjerojatnim. To više što je, primjerice u Osijeku, unatoč njegovu također perifernom položaju u sklopu Habsburške Monarhije u istom vremenskom razdoblju, ako je suditi po natpisu na spomeniku Presvetoga Trojstva u osječkoj Tvrđi (slika 6.), postojao barem začetak kulta toga svetca koji se, kao i u Rijeci, nije uspio razviti ponajprije zbog djelovanja isusovaca.²⁵

Slika 6: Spomenik Presvetoga Trojstva – osječki kužni pil
Figure 6: Votive statue of the Holy Trinity in Osijek – Plague Pillar

²⁴ Škrobonja, Ante (2004). Sveti Karlo Boromejski, u: Škrobonja, Ante, *Sveti od zdravlja. Kršćanska sadašnjost*, Zagreb, 111-112.

²⁵ Atalić, Bruno (2017). Spomenik Presvetoga Trojstva u gradu Osijeku, *Acta Med Hist Adriat*, 15(1), 83-98.

OSIJEK – TURSKA VLADAVINA KAO UZROK DISKONTINUITETA

U povijesnom razvoju grada Osijeka, od rimske *Murse* do suvremenog vremena, tursko doba od 1525. do 1687. nedvojbeno predstavlja najveći diskontinuitet, obilježen premještanjem stanovništva te promjenom arhitektonskih, religijskih i civilizacijskih odrednica. Nakon habsburškoga oslobođenja, Osijek postaje sjedište Generalne komande za cijelu Kraljevinu Slavoniju te se u njegovu središtu podiže barokna utvrda Tvrđa radi prevencije ponovnoga Osmanskoga osvojenja.²⁶ Prema prvome službenom popisu stanovništva provedenome 1698., njegovo stanovništvo je bilo sastavljeno od 1000 vojnika i 800 civila.²⁷ Dok su civili uglavnom bili Hrvati, vojnici su pristizali iz različitih zemalja Habsburške Monarhije, a njih su pratili briači-*Baderi*, odnosno kirurzi-ranarnici, koji su dolazili uglavnom iz njemačkih govornih područja.²⁸ Međutim, za razliku od Beča u kojemu su se uglavnom školovali i u kojemu je postojala točna podjela zaduženja jednih i drugih²⁹, u Osijeku tijekom promatranoga razdoblja ta podjela nije bila baš jasno definirana.³⁰ Tako franjevački anali s nadnevkom 13. travnja 1750. spominju sporazum između samostanskog priora i civilnog kirurga Ivana Cammera za godišnju službu šišanja čitavoga samostana po cijeni od 13 forinti i 16 nikela,³¹ a *Anali Josipa Turkovića*, župnika u Tvrđi, s nadnevkom 3. siječnja 1805. spominju plaćanje 15 forinti civilnome kirurgu Antunu Reinhardt u za godišnju službu šišanja.³²

Podjela osječkoga stanovništva na vojnike i civile oslikavala se u podjeli kirurga-ranarnika na vojne (*stabatalis chyrurgus*) i civilne (*civis chyrurgus*). I dok su se prvi ograničavali na liječenje vanjskih ozljeda, drugi su uz vanjske ozljede liječili i unutarnje bolesti te propisivali recepte za različite lijekove. U skladu s time postojale su i dvije ljekarne: vojna (*castrensis*) i civilna (*civilis*) te

²⁶ Gačina, Stjepan; Ivanković Grgur M. (1996). *Planovi i vedute Osijeka*. Muzej Slavonije Osijek. Osijek, 36.

²⁷ Mažuran, Ive (1993). *Stanovništvo i vlastelinstvo u Slavoniji 1736. godine*. Državni arhiv Osijek, Osijek, 15.

²⁸ Vodopija, Janko (1978). *Sanitarni kordon nekad i danas*. ZLH. Zagreb, 1.

²⁹ Horn, Sonia (2004). *Quellen zur Geschichte der Wiener Medizinischen Fakultät, Vienna*. Wiener Medizinischen Fakultät, 3.

³⁰ Atalić, Bruno (2012). Differences and Similarities in the Regulation of Medical Practice between Early Modern Vienna and Osijek, *Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences*, 43, 691–699.

³¹ *Diarium sive prothocolium venerabilis Conventus Sanctae Crucis inventae Essekini intra muros ab anno 1686 usque ad annum 1890*, u: Sršan, Stjepan, *Osječki ljetopisi 1686. – 1945*. Povijesni arhiv u Osijeku. Osijek, 1993.

³² *Diarium Parochialis ecclesiae Interioris civitatis Esseki Sancto Michaeli Archangelo dicte domus parochialis casuumque rarius contingentium ab anno 1798; sub Antonio Josepho Turkovics in Superiore civitate Esseki anno 1757 nato, parochi et vicearchidiacono loci*, u: Sršan, Stjepan, *Osječki ljetopisi 1686. – 1945. godine*. Povijesni arhiv u Osijeku. Osijek, 1993.

dvije bolnice.³³ Vojna bolnica izgrađena je između 1726. i 1730. na mjestu bivše Kasim-pašine medrese, koja se nalazila u blizini središta barokne utvrde Tvrđe i bila namijenjena isključivo ranjenim vojnicima, ali ne i bolesnim civilima.³⁴ Civilna bolnica izgrađena je između 1726. i 1730. na posjedu Wolfganga Singera Aignera, koji se nalazio na dalekoj periferiji Novoga grada, zbog čega je imala samo sporednu ulogu u pružanju zdravstvenih usluga.³⁵ U Tvrđi su istodobno djelovala i dva rimokatolička religijska reda koja su oba podignula svoje crkve u baroknome stilu: isusovci crkvu svetog Mihaela Arkandela u njezinu zapadnome dijelu na mjestu bivše Kasim-pašine džamije, a franjevci crkvu svetog Križa u njezinu istočnome dijelu na mjestu srušene srednjovjekovne crkve.³⁶

Zbog svojega zemljopisnog položaja u blizini državne granice s Osmanskim Carstvom te zbog preseljenja stanovništva u skladu s ishodima tadašnjih bitaka, Osijek je bio izložen čestim epidemijama kuge. Epidemije su tako zabilježene 1692. – 1697., 1716. – 1720., 1728., 1736. – 1741., 1744., 1746., 1752., 1762., 1773., 1779. – 1782. te 1796. – 1797. godine koja je nazvana „posljednja u Srijemu“.³⁷ Tijekom epidemije kuge iz 1728. u Osijek dolazi prvi zabilježeni liječnik, Johann Gottfried Hartwig, koji je vjerojatno, kao i prije navedeni kirurzi-ranarnici, bio obrazovan u Beču te kao licencirani medicinski praktičar iz metropole poslan u provinciju. Iste godine car Karlo III. izdaje dekret na temelju kojega se uzduž Vojne granice u južnome dijelu Kraljevine Slavonije organizira sanitarni koridor sastavljen od mreže lazareta i kontumaca radi kontroliranja kretanja ljudi i dobara, ali i sprječavanja širenja bolesti.³⁸ Kasnije epidemije kuge potaknule su izgradnju dva hidraulički pumpana bunara 1751. te uvođenje kanalizacije 1779. godine.^{39,40} Epidemija kuge iz 1728. rezultirala je i izgradnjom spomenika Presvetoga Trojstva kao najznačajnijega

³³ Mažuran, Ive (1965). *Najstariji zapisnik Općine Osijek – Tvrđa od 1705. do 1746. godine*. Povijesni arhiv u Osijeku. Osijek, 23.

³⁴ Mažuran, Ive (2005). *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine*. Povijesni arhiv u Osijeku. Osijek, 1.

³⁵ Firinger, Kamilo; Utvić, Vladimir (1970). *Povijest bolničkih ustanova u Osijeku od 1739. do 1930. godine*. Opća bolnica Osijek. Osijek, 7.

³⁶ Državni arhiv u Osijeku; Fond: Komorska općina Unutarnji grad – Komorska općina Osijek Tvrđa – Cammeral Stadt Esseg; Prothocolum der Stadt Rathaus die Esseg von 1696 bis 1786; Uprava i javne službe do 1945.

³⁷ Živaković-Kerže, Zlata (2001). *Svaštice iz Staroga Osijeka*. Hrvatski institut za povijest. Osijek, 60.

³⁸ Živaković-Kerže, Zlata (1997). *Svaštice*. Hrvatski institut za povijest. Osijek, 30.

³⁹ *Historia domestica in qua memorata digna provinciae, peccualiter vero Conventushuius Essegginensis compendiose referuntur, ad usum tunc existentium, accommodata ac Exarari incepta anno 1763*, u: Sršan, Stjepan, *Osječki ljetopisi 1686. – 1945*. Povijesni arhiv u Osijeku. Osijek, 1993.

⁴⁰ Plevnik, Božo (1987). *Stari Osijek*. Muzej Slavonije Osijek. Osijek, 3.

baroknoga spomenika u gradu Osijeku i simbola njegova srednjoeuropskog civilizacijskog identiteta. Dala ga je podignuti između 1729. i 1730. udovica generala Maksimilijana Petraša koji je preminuo tijekom navedene epidemije kuge. Smještaj spomenika na središnjemu trgu utvrde Tvrđe, koji je naknadno preimenovan u Trg Presvetoga Trojstva, jasno pokazuje važnost koju su mu pridavali građani Osijeka. Latinski natpis na njemu kazuje da je izgrađen na slavu Vječnoga Trojedinoga Boga te kao molba za zaštitu od kuge i obnovu blagostanja, pri čemu se spominje zagovor svetaca zaštitnika protiv epidemija kuge: svetog Sebastijana, svetog Roka, svetog Franje Ksaverskoga, svetog Karla Boromejskoga i svete Rozalije. Sastoji se od tri okomita reda kipova. Na vrhu kolumne nalaze se Bog Otac koji drži Zemlju, Bog Sin Isus Krist koji drži Križ i Bog Duh Sveti prikazan u liku goluba (slika 6.).^{41,42}

Spomenik je ukrašen kipovima osam svetaca, po četiri svetca raspoređena u dva reda. Unutarnji, odnosno gornji red čine kipovi svetog Sebastijana i svetog Roka (slika 7.), te svetog Franje Ksaverskoga, koji se svi štuju kao sveti zaštitnici protiv epidemija kuge, te utemeljitelja isusovačkoga reda svetog

Slika 7: Kipovi svetog Sebastijana i svetog Roka na osječkome kužnome pilu

Figure 7: Statues of St. Sebastian and St. Roch on the Plague Pillar in Osijek

⁴¹ Živaković – Kerže, Z. (2001), 55.

⁴² Živaković – Kerže, Z. (1997), 51.

Slika 8: Kipovi svetog Franje Ksaverskoga i svetog Ignacija Loyolskoga na osječkom kužnome pilu

Figure 8: Statues of St. Francis Xavier and St. Ignatius Loyola on the Plague Pillar in Osijek

Ignacija Loyole (slika 8.) kojega se štuje kao zaštitnika protiv upale crvuljka, visoke temperature i skrupula.⁴³ Od tih svetaca, u Osijeku je u promatranoj razdoblju najrazvijeniji kult štovanja pripadao svetome Roku kojemu su u čast izgrađene još dvije zavjetne crkve, jedna u Gornjemu gradu izgrađena između 1739. i 1740. (slika 9.) i druga u Donjemu gradu završena 1744. (slika 10.), čija je izgradnja koincidirala s kasnijim epidemijama kuge.⁴⁴ Vanjski, odnosno donji red čine kipovi Blažene Djevice Marije (glavni blagdan je 15. kolovoza) i svetog Josipa (spomendan 19. ožujka), koji oboje drže dijete Isusa, te svetog Ivana Nepomuka (1345. – 1393.; spomendan 16. svibnja) koji drži palminu granu položenu preko raspela kao simbol svoje mučeničke smrti i svete Katarine Aleksandrijske (treće stoljeće; spomendan 25. studenoga) prikazane s kotanjem kao simbolom načina na koji je podnijela svoju mučeničku smrt (slika 6.). Nijedan od opisanih svetaca ne štuje se kao zaštitnik protiv epidemija

⁴³ Škrobonja, Ante (2004), Sveti Ignacije Loyolski, u: Škrobonja, Ante, *Sveti od zdravlja. Kršćanska sadašnjost*. Zagreb, 88-89.

⁴⁴ Atalić, B. (2017), 83-98.

Slika 9: Crkva svetog Roka u osječkome Gornjem gradu

Figure 9: Church of St. Roch in the Upper Town, Osijek

Slika 10: Crkva svetog Roka u osječkome Donjem gradu

Figure 10: Church of St. Roch in the Lower Town, Osijek

kuge, pri čemu se svetog Ivana Nepomuka smatra zaštitnikom od utapanja, iznenadnih nevolja te bolesti usta i jezika, a svetu Katarinu Aleksandrijsku zaštitnicom od nesreća, spontanih pobačaja te bolesti usta i jezika.^{45,46}

Analitom poruke spomenika, uočava se nepodudarnost između svetica spomenutih na latinskome natpisu i svetaca prikazanih na samome spomeniku. Iako natpis uza svetog Sebastijana, svetog Roka i svetog Franju Ksaverskoga spominje i svetog Karla Boromejskoga kao i svetu Rozaliju, kipovi njih dvoje ne nalaze se na spomeniku, iako su oboje štovani kao svetcu zaštitnici od epidemija kuge. Ta se nepodudarnost može objasniti različitim fazama tijekom dvogodišnje izgradnje spomenika, pri čemu je središnja kolumna s latinskim natpisom podignuta prva, a redovi svetaca dodani su naknadno, ali i hipotezom da je latinski natpis bio namijenjen isključivo radi zapisivanja molitve zaziva svetaca zaštitnika protiv epidemija kuge koje navodi (svetog Sebastijana, svetog Roka, svetog Franje Ksaverskoga, svetog Karla Boromejskoga i svete Rozalije), a ne za opisivanje svetaca prikazanih

⁴⁵ Škrobonja, Ante (2004). Sveti Ivan Nepomuk, u: Škrobonja, Ante, *Sveti od zdravlja*. Kršćanska sadašnjost. Zagreb, 94-95.

⁴⁶ Škrobonja, Ante (2004). Sveta Katarina Aleksandrijska, u: Škrobonja, Ante, *Sveti od zdravlja*. Kršćanska sadašnjost. Zagreb., 112-114.

na spomeniku. Dalje se nameće pitanje zašto se između osam svetaca prikazanih na spomeniku, samo njih trojicu (svetog Sebastijana, svetog Roka i svetog Franju Ksaverskoga) štuje kao svetce zaštitnike protiv epidemija kuge, a petero preostalih svetaca imaju atribute nepovezane s njima. Rašireno štovanje Blažene Djevice Marije i svetog Josipa jednostavno objašnjava njihovu prisutnost koja je zbog toga očekivanija od njihove odsutnosti. Za preostalih šest svetaca kao moguće nameće se objašnjenje da su kombiniranjem svetaca iz antike (svetog Sebastijana i svete Katarine Aleksandrijske) sa srednjovjekovnim svetcima (svetim Rokom i svetim Ivanom Nepomukom) te svetcima povezanim s katoličkom obnovom (svetim Franjom Ksaverskim i svetim Ignacijem Loyolskim), neovisno o njihovim zaštitničkim sklonostima, graditelji ciljano željeli istaknuti kontinuitet kršćanstva u Osijeku od rimske *Murse* preko srednjovjekovnoga grada do barokne Tvrđe, koji se uspio održati unatoč progonima u vrijeme osmanske vlasti od 1525. do 1687., a što je za cilj imalo promicanje tada aktualne katoličke obnove oslobođenih područja.⁴⁷ Konačno, iz prisutnosti kipova čak dva isusovačka svetca (svetog Franje Ksaverskoga i svetog Ignacija Loyole), a nijednoga franjevačkog (pa čak ni sveopće štovanih poput svetog Franje Asiškoga i svetog Antuna Padovanskoga), može se zaključiti da su od dva rimokatolička reda prisutna u osječkoj Tvrđi u to vrijeme, izgradnju spomenika nadzirali isusovci, a ne franjevci. Dodatna potvrda tome dolazi iz potpune odsutnosti navoda o izgradnji spomenika u franjevačkim analima, što ne bi bilo logično da su oni nadgledali izgradnju.⁴⁸

ZAKLJUČAK S POSEBNIM OSVRTOM NA ZASTUPLJENOST KULTA SVETOG ALOJZIJA GONZAGA

Zaključno se može ustvrditi da je u oba promatrana grada, Rijeci i Osijeku, tijekom epidemija kuge uglavnom došlo do razvoja kultura triju svetaca: svetog Sebastijana, svetog Roka i svetog Franje Ksaverskoga. Pritom je u Rijeci bio nešto zastupljeniji kult svetog Sebastijana, s jednom crkvom očuvanom sve do danas zbog pobožnosti vezanih uz nju, u odnosu na kult svetog Roka čija je jedna crkva srušena, a druga nije nikada završena, za razliku od Osijeka u kojemu je prevladavao kult svetog Roka, s dvjema crkvama te jednim kipom na spomeniku Presvetoga Trojstva, u odnosu na kult svetog

⁴⁷ Watts, Sheldon (1997). Human response to Plague in Western Europe and the Middle East, 1347 to 1844, in: Watts, Sheldon, *Epidemics and History: Disease, Power and Imperialism*. Yale University Press. New Haven i London, 1-39.

⁴⁸ Atalić, B. (2017), 83-98.

Sebastijana, zastupljenog sa svega jednim kipom na tome istom spomeniku. Objašnjenje te razlike može se pronaći u činjenici da se povijesno zabilježene epidemije kuge u Rijeci javljaju prije nego u Osijeku. Prva zavjetna crkva u Rijeci se tako izgrađuje već nakon epidemije kuge iz 1291., dakle prije rođenja svetog Roka (1295. – 1327. ili 1347. – 1379.), zbog čega je logično mogla biti posvećena isključivo svetom Sebastijanu (treće stoljeće). Zbog turskoga osvajanja, u Osijeku nema sačuvanih podataka o epidemijama kuge prije habsburškoga oslobođenja 1687., do kada je već općenito došlo do prevladavanja kulta kasnijega srednjovjekovnog svetca Roka nad kultom ranijega starovjekovnog svetca Sebastijana, što je svoj izraz pronašlo i u samome gradu Osijeku.

Zastupljenost kulta svetog Franje Ksaverskoga ne iznenađuje budući da isusovci uspješno djeluju u oba grada, u Rijeci od 1627., a u Osijeku od 1687. godine. To više što je navedeni svetac zbog svoje misionarske aktivnosti, uza svetog Filipa Nerija i svetog Karla Boromejskoga, bio i jedan od trojice glavnih nositelja katoličke obnove, čiji su isusovci upravo bili glavni promotori. Zbog toga su uživali podršku dinastije Habsburga, kao glavnih boraca protiv protestantske reformacije na Zapadu, što se očituje na primjeru Rijeke te Osmanskoga Carstva na istoku, što se ogleda na primjeru Osijeka. Iako su ciljevi isusovačke borbe u tim gradovima bili različiti, metode djelovanja su im bile iste – otvaranje gimnazija i podizanje reprezentativnih vjerskih spomenika uz pomoć darovnica bogatih vjernika, što se iščitava iz primjera grofice Ursule Thanhausen u Rijeci, odnosno udovice generala Maksimilijana Petraša u Osijeku. Njihove donacije omogućavaju izgradnju crkve, odnosno današnje katedrale svetog Vida u Rijeci između 1638. i 1727. te spomenika Presvetoga Trojstva u Osijeku između 1729. i 1730. godine. Sveti Franjo Ksaverski je u dotičnoj riječkoj crkvi slikovno prikazan na jednom od oltara, a na osječkom spomeniku na jednome od kipova, pri čemu se u oba primjera može govoriti o najboljim djelima barokne umjetnosti zastupljenima u oba grada, što samo po sebi govori o važnosti kulta toga svetca. Isti slučaj je u oba grada bio i s osnivačem isusovačkog reda, svetim Ignacijem Loyolskim, što se po istom principu može protumačiti kao dokaz utjecaja toga reda u promatranim gradovima. Upravo je taj utjecaj koji su isusovci imali u spomenutim gradovima, a koji su između ostaloga koristili u promociji kulta svojega svetca Franje Ksaverskoga, pritom promičući i vlastiti red među stanovništvom, glavni razlog što se u njima, uz već spomenute i uglavnom otprije prisutne kultove svetog Sebastijana i svetog Roka, nisu uspjeli razviti kultovi drugih svetaca zaštitnika protiv epidemija kuge, poput svete Katarine Sijenske

(1347. – 1380.; spomendan 29. travnja), svete Rozalije (1130. – 1160.; spomendan 4. rujna) ili svetog Karla Boromejskoga.

Ako se, međutim, prihvati navedena činjenica o važnosti isusovačkoga reda u oba grada, Rijeci i Osijeku, nameće se pitanje čudne odsutnosti kulta svetog Alojzija Gonzaga (1568. – 1591.; spomendan 21. lipnja) koji je istodobno bio isusovački svetac i jedan od nositelja katoličke obnove te svetac zaštitnik protiv epidemija kuge, a izgubio je život pomažući oboljelima tijekom epidemije kuge u Rimu 1591., što njegov kult čini idealnim za razvijanje u tim gradovima s obzirom na prije navedene specifičnosti svakoga od njih.⁴⁹ Njegov je kult u Rijeci zastupljen samo mramornim reljefom u donjem desnom kutu oltara Uznesenja Marijina u današnjoj katedrali svetog Vida (slika 11.), a u Osijeku nije zastupljen uopće. Njegova se odsutnost može objasniti činjenicom da je njegova popularnost uglavnom bila ograničena na sveučilišne krugove isusovačkih studenata te da nikad nije bila previše raširena među općom populacijom.⁵⁰ Imajući na umu da je u Rijeci od 1632. djelovao isusovački teološki fakultet, a u Osijeku od 1707. franjevački teološki fakultet, kao i nesuglasice između isusovaca i franjevaca u potonjem gradu, ne treba iznenađivati što kult navedenoga svetca u Osijeku nije bio uopće zastupljen u odnosu na minornu zastupljenost u Rijeci, jer populacija kojoj je bio namijenjen u njima ili nije postojala ili je bila minimalna. Pritom ne treba zaboraviti da su gotovo identične karakteristike kao kod svetog

Slika 11: Oltar Uznesenja Marijina u riječkoj katedrali svetog Vida s detaljem prve pričesti svetog Alojzija Gonzaga na mramornome reljefu u donjem desnom kutu

Figure 11: Altar of the Assumption of Mary in the St. Vitus Cathedral in Rijeka with the detail of the First Communion of St. Aloysius Gonzaga on the marble relief in the lower right corner

⁴⁹ Černý, Karel (2008). A Century of Miracles. Miracles of Jesuit Saints in Bohemia 1620-1720, *Beiträge zur Sozialgeschichte der Medizin*, 7, 175–183.

⁵⁰ Černý, Karel (2013). Magical and Natural Amulets in Early Modern Plague Treatises, *Sudhoffs Archiv*, 97, 81-101.

Alojzija Gonzaga prisutne kod svetog Franje Ksaverskoga, kult kojih je zbog svoje već navedene misionarske aktivnosti bio pogodniji za odabir s ciljem usporednoga promicanja katoličke obnove. Moguće je i objašnjenje da sami isusovci nisu željeli razvijati kult još jednoga svojeg svetca sličnih atributa kao kod njihova glavnog eksponenta Franje Ksaverskoga, što je samo moglo dovesti do konfuzije među vjernicima i tako narušiti popularnost njegova kulta među stanovništvom, odnosno utjecaj njihova reda u društvu kao cjelini.

LITERATURA

1. Atalić, Bruno (2012), Differences and Similarities in the Regulation of Medical Practice between Early Modern Vienna and Osijek, *Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences*, 43, 691–699.
2. Atalić, Bruno (2017), Spomenik Presvetoga Trojstva u gradu Osijeku, *Acta Med Hist Adriat*, 15 (1), 83-98.
3. Černý, Karel (2008), A Century of Miracles. Miracles of Jesuit Saints in Bohemia 1620-1720, *Beiträge zur Sozialgeschichte der Medizin*, 7, 175–183.
4. Černý, Karel (2013), Magical and Natural Amulets in Early Modern Plague Treatises, *Sudhoffs Archiv*, 97, 81-101.
5. Državni arhiv u Osijeku; Fond: Komorska općina Unutarnji grad – Komorska općina Osijek Tvrđa – Cammeral Stadt Esseg; Prothocolum der Stadt Rathaus die Esseg von 1696. bis 1786.; Uprava i javne službe do 1945.
6. Firinger, Kamilo; Utvić, Vladimir (1970). *Povijest bolničkih ustanova u Osijeku od 1739. do 1930. godine*, Osijek; Opća bolnica Osijek.
7. Gaćina, Stjepan; Ivanković, Grgur Marko (1996). *Planovi i vedute Osijeka*, Osijek; Muzej Slavonije Osijek.
8. Grmek, Mirko D. (1958), Bolnica, u: *Medicinska enciklopedija*, sv. 2.: Zagreb: JLZ. 1958.
9. Horn, Sonia (2004). *Quellen zur Geschichte der Wiener Medizinischen Fakultät*, Vienna; Wiener Medizinischen Fakultät.
10. Matejčić, Radmila (1994). *Crkva svetog Vida*, Rijeka; Izdavački centar.
11. Matejčić, Radmila (2007). *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*, Rijeka; Adamić.
12. Matejčić, Radmila ur. (1982). *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb; Odjel za povijest umjetnosti centra za povijesne znanosti.
13. Mažuran, Ive (1965). *Najstariji zapisnik Općine Osijek – Tvrđa od 1705. do 1746. godine*, Osijek; Povijesni arhiv u Osijeku.

14. Mažuran, Ive (1993). *Stanovništvo i vlastelinstvo u Slavoniji 1736. godine*, Osijek; Državni arhiv Osijek.
15. Mažuran, Ive (2005). *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine*, Osijek; Povijesni arhiv u Osijeku.
16. Plevnik, Božo (1987). *Stari Osijek*, Osijek; Muzej Slavonije Osijek.
17. 'Pravoslavna liturgija u katoličkoj crkvi' – članak preuzet iz *Novoga lista* od 4. lipnja 2017. godine.
18. Škrobonja, Ante (2000). *Medicina zavičaja*, Rijeka; EDT.
19. Škrobonja, Ante (2004). *Sveti od zdravlja*, Zagreb; Kršćanska sadašnjost.
20. Škrobonja, Ante i sur., ur. (2008). *Medicina svuda oko nas*, Rijeka; Digital point tiskara.
21. Sršan, Stjepan (1993). *Osječki ljetopisi 1686. – 1945. godine*, Osijek; Povijesni arhiv u Osijeku.
22. Vodopija, Janko (1978). *Sanitarni kordon nekad i danas*, Zagreb; ZLH.
23. Watts, Sheldon (1997). *Epidemics and History: Disease, Power and Imperialism*, New Haven and London; Yale University Press.
24. Wright, Jonathan (2006). *Isusovci – mitovi, misije, povijest*, Zagreb; Naklada Ljevak.
25. Živaković – Kerže, Zlata (1997). *Svaštice*, Osijek; Hrvatski institut za povijest.
26. Živaković – Kerže, Zlata (2001). *Svaštice iz Staroga Osijeka*, Osijek; Hrvatski institut za povijest.

SUMMARY

Plague epidemics have remained in the collective consciousness until nowadays remembered as the deadliest. Therefore, it is not surprising that the answers to them throughout history have been not only medical but also religious. The previously mentioned will be analyzed in this paper through the cults of the protector saints against the plague epidemics that have developed in two Croatian cities of comparable size, Rijeka and Osijek, but with the diametrically opposed geographical positions and, accordingly, quite different historical developments. On the one hand, a more detailed overview of the development of the cults of various saints present in the mentioned cities will be presented. On the other hand, based on their presentation in the sacral heritage of these cities, the broader context of the time and space in which they have developed will be lightened. Particular attention will be paid to their medical connotations.

Keywords: *Rijeka, Osijek, plague epidemics, Croatia, Habsburg Monarchy, protector saints*